

زنان و توسعه

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

عِنْدَ اللَّهِ أَتَقِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾

(حجرات: ۱۳)

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

: اخباری، محسن، ۱۳۵۹ -

: زنان و توسعه: بایستگی‌ها و استلزامات آن از منظر اسلامی /

محسن اخباری.

: قم: نشر ادیان، ۱۴۰۳.

: ۳۴۰ ص.

: نشر ادیان؛ ۲۱۸.

: 978-600-7598-63-4

وضعیت فهرست نویسی: فیپا.

: ص.ع. به انگلیسی: Mohsen Akhbari. Islamic principles of gender and

development and its implications in designing the Islamic-Iranian model of progress.

یادداشت

: کتابنامه: ص. ۳۱۵ - ۳۴۴.

: زنان در توسعه — جنبه های مذهبی — اسلام

Women in development-- Religious aspects -- Islam

: زنان در اسلام Women in Islam

: ۹؛ الف/ ۱۷۲/ ۲۳۰ BP

: ۲۹۷/۴۸۳۱

: ۹۷۶۲۰۱۰

موضوع

موضوع

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

زنان و توسعه

بایستگی‌ها و استلزامات آن از منظر اسلامی

محسن اخباری

نشر ادیان

۱۴۰۳

قم، پردیسان، روبه‌روی مسجد امام صادق (علیه‌السلام)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۰۲۵-۳۲۸۰۳۱۷۱

همراه: ۰۹۱۲۷۵۴۵۷۷۸

فروشگاه اینترنتی:

@Libadyan

www.Adyanpub.com

زنان و توسعه

بایستگی‌ها و استلزامات آن از منظر اسلامی

- تألیف: محسن اخباری
- ناشر: نشر ادیان
- نوبت چاپ: اول، پاییز ۱۴۰۳
- طراح: مهدی محمدی شجاعی، شهرام بردبار
- صفحه آرای: نیره نجفی
- چاپ: موسسه بوستان کتاب
- شمارگان: ۵۰۰ نسخه
- مرجع قیمت: وب‌سایت رسمی انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۹۸-۶۳-۴

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی، الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

تقدیم به

پدر مرحوم و مادرم، همسر و فرزندانم که وجود و همراهی‌شان
همیشه قوت قلب و ذهنم بوده است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۱
---------------	----

فصل اول: سرآغاز

ضرورت توجه به موضوعات جنسیتی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت.....	۱۵
تبیین مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش.....	۱۸
نگاهی به برخی پژوهش‌های مرتبط.....	۲۷
روش شناسی پژوهش.....	۳۷
روش تحلیل محتوای کیفی.....	۳۷
روش تحلیل مضمون.....	۳۸
روش تحلیلی «شبکه مضمون‌ها» در روش تحلیل مضمون.....	۳۸
روش شناخت مضامین یا الگوهای داده‌ها.....	۳۹
فرایند گام به گام پژوهش در تحلیل مضمون.....	۴۱
تبیین اجرای روش در پژوهش حاضر.....	۴۴
معیارهای ارزیابی و اعتبار سنجی پژوهش.....	۴۶

فصل دوم: نظریه‌ها و رویکردهای غربی و اسلامی به مشارکت زنان در

توسعه

نظریه نوسازی.....	۵۰
نظریه وابستگی.....	۵۱
نظریه‌های پسامدرن توسعه.....	۵۳
نظریه آمارتیا کومار سن.....	۵۶
نظریه‌های جنسیتی توسعه.....	۶۱

۶۳.....	زنان در توسعه
۶۸.....	نظریه‌های فرعی ذیل رویکرد زنان در توسعه
۷۳.....	زنان و توسعه
۷۶.....	جنسیت و توسعه
۸۰.....	رویکردهای نقادانه اندیشمندان شیعی به توسعه
۸۲.....	دیدگاه علامه طباطبائی رحمته
۸۵.....	دیدگاه شهید مطهری
۸۸.....	دیدگاه امام خمینی رحمته
۹۲.....	دیدگاه مقام معظم رهبری

فصل سوم: مبانی اسلامی جنسیت و توسعه

۱۰۳.....	برای طراحی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
۱۰۳.....	استخراج مضمون‌های اصلی مرتبط با جنسیت و توسعه از متون اسلامی
۱۲۴.....	گزارش تحلیلی و تفسیری مضمونها
۱۲۴.....	اِتِّخاذهای نظری دین مبین اسلام و توجه به نظام‌مندی آن
۱۲۹.....	یکسانی در خلقت نوعی انسان و حقیقت واحد و مشترک زن و مرد
۱۳۲.....	وجود تفاوت‌های تکوینی میان زن و مرد و غایت‌مندی آنها
	اشتراک زن و مرد در رسیدن به سعادت، کمال و برابری در ارزشمندی و ارزش‌گذاری
۱۳۹.....	اعمال
۱۴۲.....	ضرورت تفکیک میان نقش‌های جنسیتی فردی و خانوادگی زنان و مردان
۱۴۶.....	نقش‌های ثابت و متغیر، الزامی و غیر الزامی در رویکرد اسلامی
۱۴۸.....	نقش‌های جنسیتی از منظر اسلام
۱۵۶.....	تعالی نهاد خانواده و کارکردهای آن
	برخورداری عادلانه زنان از منافع و مزایای برنامه‌های پیشرفت مبتنی بر مفهوم اسلامی
۱۶۳.....	عدالت جنسیتی
۱۶۸.....	رعایت قوانین عفاف و حجاب و عدم اختلاط در عرصه‌های مختلف حضور زنان

فصل چهارم: استلزامات طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با ...

استخراج استلزامات جنسیتی در طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت بر حسب شاخص‌های بین‌المللی جنسیتی توسعه.....	۱۷۳
گزارش تحلیلی و تفسیری تحلیل مضمون یافته‌های مرتبط با شاخص‌های جنسیتی توسعه.....	۲۱۲
دیدگاه مبنایی اسلام به مشارکت سیاسی زنان.....	۲۱۲
مشارکت سیاسی زنان در فرهنگ، عمل و مناصب سیاسی با نظرداشت نقش‌های جنسیتی و محدودیت‌های تکوینی.....	۲۱۶
مشارکت زنان در فرهنگ سیاسی.....	۲۱۶
مشارکت زنان در عمل سیاسی.....	۲۱۸
مشارکت زنان در مناصب سیاسی.....	۲۲۳
دیدگاه مبنایی اسلام به مشارکت اقتصادی زنان.....	۲۲۸
مشارکت اقتصادی زنان با نظرداشت نقش‌های فردی و خانوادگی و محدودیت‌های تکوینی و شرعی.....	۲۳۳
توجه به ساختار خانواده و الگوی تفکیک نقش‌ها در آن.....	۲۳۳
پرهیز از اختلاط و تأکید بر حجاب و عفاف در محیط فعالیت اقتصادی.....	۲۴۱
ترویج ارزش‌های دینی در جهت تقویت نقش سرپرستی و درآمدزایی مردان در جامعه.....	۲۴۲
توجه مناسب و صحیح به مسئولیت‌های زنان.....	۲۴۳
دیدگاه مبنایی اسلام نسبت به آموزش زنان.....	۲۴۶
طراحی متون، ساختار و برنامه‌های آموزشی و تربیتی زنان متناسب با ویژگی‌های طبیعی و نقش‌های فردی و خانوادگی آنان و محدودیت‌های شرعی.....	۲۵۰
تمایز جنسیتی در محتوای آموزشی.....	۲۵۰
عدم اختلاط جنسیتی در نظام آموزشی.....	۲۵۳
آموزش و پرورش غیر جنسیتی.....	۲۵۷
دیدگاه مبنایی اسلام در رابطه با سلامت و بهداشت زنان.....	۲۶۲

تأمین و ارتقاء بهداشت و سلامت جسمی و جنسی زنان در عرصه‌های مختلف فردی و اجتماعی، با نظر داشت تمایزات تکوینی و نقش‌های فردی و خانوادگی	۲۶۴
ارائه خدمات سلامت و بهداشت به زنان و حذف نابرابری‌های موجود	۲۶۴
تأمین سلامت روانی زنان و منع هرگونه خشونت علیه آنان	۲۶۶
تأمین سلامت باروری زنان، با توجه به اهداف متعالی اسلام از فرزندآوری	۲۷۴
تفریح و فراغت زنان با توجه به نیازمندی‌های جسمی و روحی و متناسب با شرایط تکوینی و نقش‌های جنسیتی	۲۷۷

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نقش و جایگاه زنان در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	۲۸۳
ظرفیت‌های توجه به مسائل زنان در قالب الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	۲۸۸
استلزامات شاخص‌های اصلی مشارکت زنان در تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت .	۲۹۰
مشارکت سیاسی	۲۹۱
مشارکت اقتصادی زنان	۲۹۴
آموزش زنان	۳۰۲
سلامت و بهداشت زنان	۳۰۹
مدل تحلیلی پژوهش	۳۱۵
فهرست منابع	۳۱۷

پیشگفتار

امروزه از معیارهای مهم سنجش توسعه یافتگی کشورها، میزان اهمیت و اعتبار مشارکت زنان در برنامه‌های توسعه تلقی می‌شود. زنان، ازسویی با حداقل بهره‌مندی از منافع و مزایای توسعه نسبت به مردان و به دلیل مسائل و معضلات خاصی که در کشورهای مختلف دارند، موضوع و هدف هر نوع توسعه‌ای قرار می‌گیرند و از سوی دیگر به‌عنوان نیمی از منابع انسانی کشورها، اهرم مؤثری در پیشبرد اهداف مورد نظر توسعه در عرصه‌های گوناگون آن محسوب می‌شوند؛ اما علی‌رغم وجود این دیدگاه‌ها و ضرورت‌ها، هنوز مشاهده می‌شود در جوامع مختلف، تعادل مطلوب و قابل قبول در مشارکت عادلانه زن و مرد و استفاده منصفانه از فرصت‌های مشارکت و بروز خلاقیت و استعداد برتر برقرار نشده است، از این‌رو ضرورت و الزام اقتصادی و اجتماعی مشارکت سازنده زنان در برنامه‌های توسعه و پیشرفت جوامع بشری، موضوعی است که با تحولات مختلف نظریات توسعه، به‌عنوان یکی از مباحث اصلی مطرح می‌شود.

در این رابطه مکاتب مختلف فمینیستی، دیدگاه‌ها و نظریاتی را با موضوع نقش زنان در برنامه‌های توسعه و با هدف افزایش مشارکت آنان و دستیابی به برابری جنسیتی در امر توسعه مطرح کرده‌اند. نظریاتی که بدون توجه به ساحت‌های مختلف حیات و زندگی زنان و تنها با نظر داشت دستیابی به برابری برای زنان در عرصه‌های مختلف مطرح شده و پیامدهای گوناگونی را در زندگی فردی و خانوادگی برای زنان به همراه داشته است؛ پیامدهایی همچون: فروپاشی نهاد خانواده، نگاه کالاه گونه به زنان، تنزل منزلت زنان در جامعه، تغییر در نقش‌های فردی و خانوادگی،

گسترش فرهنگ مصرف گرایی، انقطاع از فرهنگ و ارزش های دینی و معنوی و تغییر نگرش ها و بینش های الهی انسان و مواردی از این قبیل. این پیامدها که بیشتر حاصل ابتناء رویکرد غربی توسعه به مبانی سکولاریسم و لیبرالیسم و نگاه تک ساحتی و مادی آن به زنان و نیازهای آنان و عدم در نظر گرفتن زمینه های فرهنگی و دینی جامعه و تنوع زیست زنان در فرهنگ ها و جوامع مختلف است، ضرورت توجه به دین و ارزش های اسلامی به عنوان کامل ترین دین الهی و آموزه های تعالی بخش و سعادت آفرین آن برای زنان را ضروری ساخته است.

دین مبین اسلام نه تنها خواهان دوری زنان از مشارکت در عرصه های مختلف اجتماعی نیست (موضوعی که رویکردهای غربی، جوامع اسلامی را بدان متهم می کنند) بلکه با نگاهی جامع و کل نگر به همه ابعاد حیات مادی و معنوی زنان و ویژگی ها و تفاوت های طبیعی و تکوینی آنان با مردان، پیشرفت و تعالی آنان را در تمامی عرصه ها به بهترین شکل، ممکن می سازد. این رویکرد در نظام جمهوری اسلامی از ابتدای شکل گیری، مورد توجه رهبران، کارگزاران و نظریه پردازان در تهیه برنامه ها و سیاست گذاری های توسعه قرار گرفت و به یکی از مهمترین ضروریات برای جامعه اسلامی ایران تبدیل شد. پیشنهاد ضرورت طراحی «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» برای نظام جمهوری اسلامی و نظریه پردازی در خصوص مسائل مختلف مرتبط با آن و در راستای حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی از سوی مقام معظم رهبری، حاکی از عینیت یافتن و اهتمام به اجرایی سازی این نوع نگاه است. از این رو این الگو در نگاه کلان، ظرفیتی بسیار مناسب به جایگاه و نقش زنان در برنامه های کلان توسعه کشور فراهم می کند تا از این طریق، نظریه پردازی در خصوص عرصه های مختلف توسعه با توجه به مسائل زنان و توجه به نیازمندی های آنان به شکلی علمی صورت پذیرد.

این نوشتار سعی دارد با تحلیل مضمون محتوای آیاتی از قرآن کریم و روایات اسلامی ناظر به توصیف و تبیین جایگاه و شخصیت زن مسلمان و نیز مهم ترین

نظریات اندیشمندان شیعی که با توجه به این آیات و روایات، دیدگاه اسلامی را تبیین و توصیف کرده‌اند، استلزامات اسلامی مباحث مرتبط با موضوع جنسیت و توسعه برای طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت نظام اسلامی را با توجه به شاخص‌های جنسیتی توسعه استخراج کند. امید است این نوشتار بتواند گامی ناچیز در زمینه نظریه‌پردازی در خصوص مباحث مرتبط با جنسیت و توسعه با رویکرد اسلامی برداشته و طراحی شاخص‌های مرتبط با آن را مطابق با معیارهای صحیح و منطبق با مبانی دینی و فرهنگی برای سیاست‌گذاری‌های کلان در برنامه‌های توسعه کشور بردارد و زمینه تحقق عینی پیشرفت و تعالی همه‌جانبه زنان در جامعه اسلامی را فراهم سازد؛ همچنین بتواند سرفصل‌های جدیدی را برای پژوهش‌های بیشتر و کامل‌تر در خصوص موضوعات مرتبط ارائه دهد.

پیشاپیش از زحمات همه اساتید بزرگوار به‌ویژه سرکار خانم دکتر زارعان که در تهیه و تدوین این اثر نویسنده را یاری کردند تقدیر و تشکر نموده و از خداوند متعال توفیقات روز افزون ایشان را خواهان می‌باشم.

سرآغاز

ضرورت توجه به موضوعات جنسیتی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

با گذشت چندین دهه از طرح و اجرای برنامه‌های توسعه از سوی سازمان‌های بین‌المللی در کشورهای مختلف جهان و دستاوردهای بزرگ برای بشریت، مشاهده می‌شود توسعه نتوانسته به تمامی اهداف خود از جمله بهره‌مندی همه افراد بشر از جمله زنان به‌عنوان نیمی از افراد، دست یابد؛ زیرا برنامه‌های توسعه به مسئله زنان و ملاحظات جنسیتی توجه نکرده است. علاوه بر این از جانب‌داری جنس‌گرایانه توسط فن‌سالاری تحت سلطه مردان به‌ویژه در جهان سوم، رهایی نیافته است؛^۱ به‌طوری که با نادیده گرفتن زنان و نیازها و مطالبات آنان، به افزایش نابرابری‌ها، فقر و تبعیض در زنان به‌ویژه در کشورهای دارای اقتصاد در حال گذار و کشورهای جنوبی، دامن زده است.^۲ این در حالی است که توسعه به‌عنوان یکی از دستاوردهای مُدرن مهم بشر همچون علم و فناوری، دموکراسی و نهادهای حقوق بشری و سازمان‌های اجتماعی شناخته شده و در جستجوی زندگی و حیاتی بهتر و جهانی پیشرفته‌تر برای تمامی بشر است. مطابق با این تعریف، توسعه در معنای حداکثری خود، استفاده از

۱. کولایی، الهه و محمد حسین حافظیان، نقش زنان در توسعه کشورهای اسلامی، ص ۳۳.
۲. بهرامی تاش، رکسانا، چالش با اقتصاد نو لیبرالیسم (جنسیت و جهانی سازی در آسیای جنوب شرقی)، ص ۵۵.

منابع تولید جامعه جهت بهبود شرایط زندگی فقیرترین افراد و در معنای حداقلی، به معنای سهم بیشتر از همه امکانات جامعه برای تمامی افراد در چارچوب بیشترین سهم برای عده‌ای اندک است. از این رو توسعه از دو جهت، موجب رهایی بشر است، نخست رهایی از پستی بلندی‌های طبیعت و تسلط بر آن با به‌کارگیری فناوری پیشرفته و دوم خود رهایی بخشی،^۱ یعنی کنترل بر روابط و مناسبات اجتماعی و کنترل آگاهانه شرایطی که ماهیت انسان در آن شکل می‌گیرد.^۲

مسئله دیگری که بر عدم بهره‌مندی تمامی افراد بشر به‌خصوص زنان از مزایا و اهداف توسعه دامن زده است، نفوذ سرمایه‌داری در دهه‌های اخیر است که به نوگرایی و تجدید ساختار معیشت و اقتصادهای برنامه‌ریزی شده و در بیشتر موارد، به تعمیق وضعیت تبعیض‌آمیز جنسیتی بین زنان و مردان در عرصه‌های مختلف توسعه همچون: کشاورزی، جامعه صنعتی و محیط‌های کاری و اداری انجامیده است؛^۳ از این رو ورود زنان در فرآیند توسعه کنونی مهم، اما ناکافی بوده و مشارکت زنان در توسعه و قائل شدن نقش محوری در طراحی برنامه‌های توسعه برای آنان، ضروری است؛ زیرا فرآیند توسعه به معنای مشارکت گروه‌های هدفمند باید به صورتی باشد که این گروه‌ها تنها به عنوان گروه‌های بهره‌مند از مزایا و منافع طرح‌ها و برنامه‌های توسعه محسوب نشده، بلکه برنامه‌ها به صورتی طراحی و اجرا شوند که زنان نیز همچون مردان بتوانند استعدادها و توانایی‌های خویش را در مسیر توسعه، شناخته و آن را به کار گرفته تا بتوانند مشکلات خود را رفع کنند. به موازات چنین نگرانی‌هایی مدافعان حقوق زنان و نظریه‌پردازان فمینیست توسعه، با هدف تغییر گفتمان توسعه و با توجه به موقعیت زنان در سراسر جهان، با گذشت زمان دیدگاه‌ها و نظریات مختلفی را همچون: زنان در توسعه،^۴ زنان و توسعه^۵ و

1. Self- emancipation.

۲. پیت، ریچارد و الین هارت ویک، نظریه‌های توسعه، ص ۱۵.

۳. مامسن، جنت هنشل، جنسیت و توسعه، صص ۱-۲.

4. Women in Development (WID).

5. Women and Development (WAD).

جنسیت و توسعه^۱ در مورد نقش‌های جنسیتی زنان و گنجاندن روابط جنسیتی در نظریه‌پردازی‌های مربوط به توسعه، مطرح کردند.^۲ با طرح این نظریات، بحث پیرامون توسعه بر نقش‌ها و موقعیت زنان در یک شیوه پایدار تمرکز یافت و جنبه‌هایی از توسعه و روابط جنسیتی‌ای که در گذشته، فرعی و حاشیه‌ای تلقی می‌شد در فهم فعالیت تولید ابعاد جدید توسعه، به کانون اصلی توجه تبدیل شد. طرفداران این نظریات ادعا می‌کنند کارآیی این دیدگاه‌ها، بیش از تغییر نظریه توسعه بوده و در واقع آن را بهبود بخشیده یا دگرگون کرده است، از این‌رو رهیافت‌های حساس به جنسیت^۳ در مقابل رهیافت‌های بی‌طرفی جنسیتی^۴ در نظام‌های برنامه‌ریزی توسعه وارد شده و معتقدند برنامه‌های توسعه با دیدگاه جنسیتی و برابرگرایانه با شرایط کشورها و حتی کاهش تبعیض‌ها و نابرابری‌های جنسیتی و برنامه توسعه‌ای خاص جمعیت زنان، باید تنظیم شود. مبتنی بر این رویکرد، شاخص‌های مشخصی برای ارزیابی عملکرد برنامه‌ها و پیشرفت زنان در این‌گونه برنامه‌ها از سوی نهادهای بین‌المللی تعیین گردید که برحسب آن، وضعیت توسعه‌یافتگی کشورها با در نظر گرفتن برابری جنسیتی، ارزیابی می‌شود.^۵

حال با توجه به رویکردهای نظری و بین‌المللی و با در نظر داشتن این موضوع که طراحی هرگونه برنامه و سیاست‌گذاری در خصوص توسعه کشور، بدون توجه به مطالبات زنان و عدم توجه به جایگاه آنان به‌عنوان نیمی از نیروی انسانی، کامل و جامع نبوده و از کارآمدی لازم برخوردار نخواهد بود اتخاذ رویکردهای حساس به جنسیت در سیاست‌گذاری‌های کلان کشور همچون الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که از جمله «سیاست‌های فراگیر» جمهوری اسلامی ایران در جهت پیشرفت همه‌جانبه کشور و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی است،

1. Gender and Development (GAD).

2. See: Parparet, j., Gender, power and governance in a globalizing world, Pp. 207-19.

3. Gender sensitive .

4. Gender nevtural.

۵. شادی طلب، ژاله، توسعه و چالش‌های زنان ایران، ص ۶۴-۶۵.

امری ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا توجه به جایگاه و نقش زنان در این الگو به دلیل رویکرد جامع و همه‌جانبه اسلام به حیات مادی، معنوی و تمایزهای تکوینی زن و مرد و نگاه تکامل‌گرایانه به نقش‌های هر یک از آنان در تأمین سعادت دنیا و آخرت، زمینه‌ارائه نظریاتی متفاوت با رویکردهای مادی‌گرایانه و برابری طلبانه غربی را فراهم می‌کند و طراحی شاخص‌های جنسیتی اسلامی توسعه و پیشرفت کشور را ممکن می‌سازد. امید است این مسئله مبتنی بر اندیشه اسلامی، فارغ از محدودیت‌های مبنایی نظرات و شاخص‌های جنسیتی توسعه ارائه شده از سوی نهادهای حقوق بشری بین‌المللی بتواند به تحقق پیشرفت عدالت محور، برای همه افراد جامعه اعم از زن و مرد کمک کند.

بنابراین، هدف اصلی این نوشتار، استخراج و تبیین استلزامات مبنایی اسلام با رویکرد جنسیتی و بیان ارتباط این استلزامات در خصوص شاخص‌های جنسیتی توسعه یعنی مشارکت اقتصادی، سیاسی، آموزش، سلامت و بهداشت است که برای تولید و بومی سازی مهمترین سیاستگذاری‌ها و اسناد کلان توسعه کشور مبتنی بر «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» مفید خواهد بود. دستیابی به این هدف با رجوع به اصلی‌ترین متون اسلامی یعنی قرآن و روایت اسلامی مرتبط با جنسیت ممکن می‌شود و تحلیل آن با استفاده از نظریات اندیشمندان مسلمان و با تمرکز بر مهم‌ترین مبانی انسان‌شناختی، هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی جامع اسلام به شخصیت و منزلت زن مسلمان و نقش‌های مختلف و تأثیرگذار فردی، خانوادگی و اجتماعی او دنبال می‌شود.

تبیین مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش

ضروری است ابتدا متناسب با موضوع این نوشتار برخی مفاهیم اصلی مانند: مبانی اسلامی، توسعه، پیشرفت، جنس و جنسیت، استلزام، الگوی اسلامی ایرانی، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تعریف شود و درک درستی از نظریات را در اختیار خواننده قرار دهد.

مبانی اسلامی: «مبانی» جمع مبنا و از ریشه «بنی» به معنای پایه و هر آنچه که بر آن و با تکیه بر آن چیزی دیگر را بنا می‌گذارند، است.^۱ اسلام به عنوان کامل‌ترین و آخرین دین الهی، در بردارنده سعادت حیات اخروی و دنیوی برای انسان است،^۲ از این‌رو انتظار می‌رود فرامین، دستورات، الگوها و رهنمودهایی برای دوره‌های مختلف زندگی انسان ارائه کند. برخی در قالب احکام بر «بایدها» تصریح می‌کند که مبتنی بر پیش فرض‌های ثابت شده‌ای به نام مبانی استوار است.^۳

استناد به مبانی معرفت شناختی اسلامی در طراحی و نظریه‌پردازی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در مباحثی مانند جنسیت و ابتناء آن بر معرفت اسلامی ضرورت دارد که مقام معظم رهبری مستند به این مبانی می‌گویند:

«مبانی معرفتی در نوع پیشرفت مطلوب یا نامطلوب تأثیر دارد. هر جامعه و هر ملتی، مبانی معرفتی، مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی‌ای دارد که آن مبانی تعیین‌کننده است و به ما می‌گوید چه نوع پیشرفتی مطلوب است، چه نوع پیشرفتی نامطلوب است... مبانی معرفتی ما به ما می‌گوید این پیشرفت مشروع است یا نامشروع؛ مطلوب است یا نامطلوب؛ عادلانه است یا غیرعادلانه».^۴

توسعه^۵: توسعه از لحاظ لغوی به «عمل یا فرآیند رشد کردن یا باعث رشد یا بزرگ‌تر یا پیشرفته‌تر شدن چیزی» تعریف می‌شود.^۶ از لحاظ اصطلاحی، مفهوم توسعه از مفاهیم بنیادین مدرنیته و جهان‌شکل گرفته از باورها و ارزش‌های آن است، مفهومی فراگیر که در برگیرنده دستاوردهای مهم بشر همچون: علم و فناوری، دموکراسی و نهادهای حقوق بشری و سازمان‌های اجتماعی مختلف بوده و آن‌ها را با ارزش‌های خاص خود آمیخته تا زندگی و حیاتی بهتر و جهانی

۱. الراغب الإصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۴۷.

۲. «وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ». آل عمران، ۸۵.

۳. هادوی تهرانی، مهدی، ولایت و دیانت، ص ۵۰.

۴. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷.

5. Development.

6. Merriam-Webster learner's dictionary (2012), available online at:

<http://www.learnersdictionary.com>.

پیشرفته‌تر را برای بشر ایجاد نماید. حصول مدرنیته در کشورهای توسعه نیافته و رسیدن به دستاوردهای آن، موضوعی است که مورد توجه اندیشمندان در تعریف و تبیین توسعه قرار داشته و از آن منظر بدان نگریسته‌اند. برخی توسعه را با نگاه به دستاوردهای فناوریانه جامعه مُدرن در دوره صنعتی شدن و تأثیر آن بر جوامع مختلف، به «دستیابی جامعه صنعتی یا جامعه پیشامُدرن، به انواع فناوری‌ها و نهادهای اجتماعی مربوط که ویژگی‌هایی مانند کشورهای دنیای غرب با اقتصاد پیشرفته و شرایطی سیاسی با ثبات داشته باشند»^۱، تعریف کرده و بر این باورند «آنچه در ابعادی گسترده رخ داده [یعنی توسعه اقتصادی] حاصل عکس‌العمل داوطلبانه میلیون‌ها انسان در برابر فرصت‌های به‌وجود آمده قراردادهای خارجی است که به روش‌های مختلف و به‌ویژه از طریق عملکرد بازار برای آن‌ها حاصل شده است. پیشرفت‌هایی که از طریق دخالت محدود و سنجیده دولت و صرف هزینه زیاد اموال دولتی و بدون مداخله عناصر خارجی پدید آمد»^۲، اما برخی دیگر به پیامدها و نتایج مُدرنیته و توسعه یافتگی بر جوامع مختلف توجه نموده، مسئله اصلی توسعه را کاهش معضلاتی همچون «فقر» دانسته و معتقدند توسعه «همواره به کشورهای دیگر می‌نگرد تا کاستی‌ها و ضعف‌های آن‌ها را مشخص کند و اینکه این کاستی‌ها چگونه بر ثروت و دارایی‌های ملی تأثیر گذاشته و موانعی را برای آن ایجاد می‌نمایند؟»^۳.

همچنین «این سؤال در رابطه با توسعه طرح می‌شود که چگونه باید با فقر، بیکاری یا نابرابری برخورد کرد؟ در پاسخ می‌توان گفت زمانی که در این سه مؤلفه پیشرفت قابل توجه و سیری نزولی به‌وجود بیاید، بدون تردید می‌توان گفت کشور در حال توسعه است»^۴، در غیر این صورت این فرایند همچنان ادامه خواهد

1. Moore, W, *Social Change*, P. 89.

2. Bauer, P. T., *Remembrance of Studies Past: Retracing First Steps*, P.31.

3. Sachs, W., *Development: A Guide to the Ruins*, P. 6.

4. Seers, D., "The Meaning of Development", *International Development Review*, vol. 19(22), 1977, pp. 2-7, p.3.